

О.Г. Гончаренко, д.е.н., доц.
Г.В. Кравчук, д.е.н., проф.
Академія Державної пенітенціарної служби

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ОСВІТИ У ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Проведено дослідження економічної та соціальної доцільності використання освітнього фактора в процесі ресоціалізації засуджених та їх професійної придатності після звільнення з місць позбавлення волі. Засуджені, які за власним бажанням можуть працювати у місцях позбавлення волі, отримують певні професійні навички, але більшість з них не має професійної освіти, що унеможливує їх працевлаштування після звільнення. Враховуючи сучасні тенденції імплементації зарубіжного досвіду використання установами виконання покарань професійно-технічного навчання осіб, позбавлених волі, виникає потреба діагностування ефективності інвестування освітніх програм для засуджених, які відбувають покарання за рішенням суду в місцях позбавлення волі. Це дозволяє пришвидшити процес їх адаптації після звільнення з виправних закладів, забезпечує можливість працевлаштування на регіональному ринку праці, і підвищує соціальну ефективність функціонування кримінально-виконавчої системи України. Отримана професійно-технічна освіта підвищує ймовірність працевлаштування засуджених, що відбули термін покарання, і знижує ризик рецидиву, що є головним завданням реалізації державної політики у цій сфері. Зниження рівня рецидивів у звільнених засуджених, забезпечення їх професією та робочими місцями, все це має стати результатом здійснення державних інвестицій в освіту засуджених у виправних закладах.

Ключові слова: ресоціалізація; інвестування освіти засуджених; оплата праці; термін ув'язнення; рецидивна злочинність; працевлаштування засуджених.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні в нашій країні розпочинається процес реформування кримінально-виконавчої системи в комплексну цілісну систему виправлення і ресоціалізації засуджених. Державна кримінально-виконавча служба України одним зі своїх завдань вбачає гуманізацію процесу відбування покарання, створення умов для свідомого відновлення засуджених у статусі повноправних членів суспільства. Досягненню цієї мети сприяє загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених, що допомагає формуванню їх світогляду, обізнаності, підвищенню кваліфікації та готовності до ефективної життєдіяльності людиною, і навпаки – низький освітній рівень і відсутність професії є чинниками, що обумовлюють скоєння повторних злочинів і правопорушень. Низка міжнародних документів, таких як Європейські пенітенціарні правила, Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі передбачають, що кожен виправний заклад має прагнути надати всім засудженим доступ до освітніх програм, які мають відповідати їх індивідуальним потребам та прагненням. І нарешті, право на освіту є одним з важливих соціальних прав засуджених, яке має значний вплив на його виправлення і подальшу соціальну адаптацію в суспільстві після звільнення.

Аналіз останніх публікацій. Проблемам використання освітнього фактора в процесі виправлення засуджених присвячені праці відомих російських вчених юристів та економістів (А.Єгоршина [2], О.Ємельянової [3], О.Погудіна [7, 8], Н.Матвєєвої [6] та ін.).

Проблеми економічної та соціальної ефективності працевикористання засуджених українськими вченими майже не досліджуються, проте деякі аспекти значення професійно-технічної освіти в процесі їх ресоціалізації відображені в працях вітчизняних вчених І.Жук [4], Л.Жук [4], О.Неживець [4], О.Северова [9] та ін. Однак поза увагою залишаються питання ефективності освітньої діяльності в установах виконання покарань, і можливості повернення витрачених державою коштів на освіту осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі.

Формування мети дослідження полягає у визначенні особливостей інвестицій у професійно-технічну освіту засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі та перспектив повернення їх в суспільне виробництво як робочої сили.

Викладення основних результатів дослідження та їх обґрунтування. Освітня галузь із важливої соціальної функції держави цілеспрямовано стає особистою справою кожного громадянина, який купує, або за відсутності фінансових ресурсів, не може купити на ринку освітні послуги. Однак, у вітчизняній освітній системі залишається невеликий, але специфічний сегмент, який навряд чи може підпадати під організаційні трансформації сучасних освітніх процесів. Мова йде про початкове професійне навчання і професійну підготовку осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи. Незважаючи на те, що в останні роки кількість засуджених, які не мають професії зростає, перед установами виконання покарань все частіше постають проблеми організації повної середньої освіти, навчання робітничим професіям і спеціальностям у професійно-технічних училищах. В останні роки питома вага засуджених, які не мають повної середньої освіти складає більше половини.

Система професійної освіти і професійної підготовки засуджених, які відбувають покарання у виправних закладах, завжди належала «тюремному» відомству країни, не залежно від його структури, соціально-правового призначення чи суспільно-політичного устрою держави. Переслідувана в радянські роки мета підготовки кваліфікованих трудових ресурсів, із числа засуджених, для потреб власного промислового виробництва місць позбавлення волі й формування соціально-економічних передумов для їх подальшої ресоціалізації, за своєю фундаментальною сутністю не зазнала сьогодні кардинальних змін. До речі, якщо в радянський період професійно-технічна освіта і професійна підготовка засуджених була спрямована на першочергове задоволення потреб підприємств установ виконання покарань у робочій силі та обов'язкового виконання ними планових виробничих завдань, то зараз все більше мова йде про соціальну складову освітнього процесу. Пріоритетними сьогодні є, не стільки економічні, скільки навчально-виховна та соціальна мета праці засуджених – відновлення та закріплення у них професійних і трудових навичок, необхідних для подальшої поступової адаптації в суспільстві.

Діюче кримінально-виконавче законодавство визначає суспільно корисну працю, отримання повної середньої освіти, професійну підготовку як основних засобів виправлення засуджених, а організація професійної освіти та професійної підготовки засуджених, які її не мають, давно є для установ виконання покарань обов'язковою нормою. Соціальна значущість названої функції, яка покладається на кримінально-виконавчу систему, як державний інститут, не викликає сумніву. Саме освіта, на думку вчених, відіграє головну роль у формуванні в засуджених навичок правислухняної поведінки, уникнення соціальних ризиків, засвоєнні прийнятих в суспільстві норм і цінностей, та в кінцевому підсумку – створенні передумов для поновлення соціального статусу засуджених. Тому, в умовах реформування кримінально-виконавчої системи, питання вдосконалення організації професійної освіти і професійної підготовки, знайшли своє відображення в Концепції державної політики у сфері реформування ДКВС України [1]. Мова йде про необхідність «здійснення професійного навчання і професійної підготовки засуджених із урахуванням результатів моніторингу потреб в робітничих кадрах установ виконання покарань і регіональних ринків праці, з метою подальшого працевлаштування і повернення в суспільство законослухняних громадян».

На думку О.Ємельянової, «праця в місцях позбавлення волі може мати виховне значення тільки за правильної її організації» [3]. З цим важко не погодитися. Однак наведений нею підхід, який вказує на те, що «праця має бути організована, щоб засуджений зрозумів, що закон зобов'язує працювати не в якості покарання і рятувального засобу від бездіяльності, не як спосіб окупувати державі його утримання, а як високу цінність і надбання для самих засуджених» – викликає сумнів. У даному випадку можна говорити про вище призначення праці, коли праця стає для людини першою життєвою необхідністю, що навряд чи може бути віднесено до даної категорії осіб у загальній їх кількості. Інші вчені вказують на те, що «саме заняття роботою, праця в майстерні чи підсобному господарстві може і повинна сформувати в них звичку працювати, не звичку красти, вбивати, займатися грабежем, брехати чи гвалтувати» [3].

Навряд чи можна вести мову сьогодні про ефективність використання бюджетних коштів, які виділяються на освіту та професійне навчання засуджених, оскільки названі витрати майже

не порівнюються з конкурентоспроможністю отриманої професії та рівнем кваліфікації, станом трудової зайнятості та технологічним забезпеченням виробництва в установах виконання покарань, номенклатурою і якістю продукції, що виробляється. Далеко не однозначне (якщо не сказати негативне) ставлення до «колишніх» засуджених, як до потенційних працівників, виникає і в самому суспільстві, внаслідок чого, спостерігається практично повна відсутність їх представництва, навіть на периферії регіональних ринків праці.

Облік державною службою зайнятості таких показників, як: питома вага осіб, які звільнилися з виправних закладів в сукупній кількості офіційно зареєстрованих в регіоні безробітних, диференційованих за статтю, віком, терміном відбування покарання, отриманій освіті чи наявній спеціальності; часу перебування в даному «статусі» чи «швидкість» заповнення ними наявних вакантних посад, практично не ведеться. Крім того, ніхто не вивчає і «тривалість» трудових відносин осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, з роботодавцями, які найняли їх на роботу.

Виходячи з викладеного вище постає питання, наскільки витрати з фінансування професійної підготовки засуджених у кримінально-виконавчій системі, економічно доцільні. Тобто, які чинники впливають на економічну ефективність професійного навчання і професійної підготовки засуджених, та з чим пов'язується ефективність інвестицій в систему професійного навчання засуджених, не лише на макрорівні, але й на рівні індивідуальної віддачі.

Інвестиції в систему професійної освіти і професійної підготовки засуджених трактуються у вигляді вкладень держави в «людський капітал», внаслідок чого, і засуджені, і держава-інвестор отримують додаткові вигоди. Перші, згідно з теорією, від отриманої освіти і спеціальності, що забезпечить зростання продуктивності праці їх праці, і відповідно збільшить їхній заробіток не лише на виробництві в установі виконання покарань, але й у роботодавця після звільнення з місць позбавлення волі. Держава, теж може розраховувати на задоволення власного економічного інтересу, який ототожнюється в отриманих доходах у вигляді податкових відрахувань до бюджету і обов'язкових платежів у позабюджетні фонди. Порівняння отриманих доходів, (тобто повернення державі витрат, у формі податкових відрахувань), з сумами інвестованих коштів та встановленим терміном їх окупності, є кількісною оцінкою ефективності асигнувань у сферу професійної освіти і професійної підготовки засуджених. Деякі вчені вивчаючи проблему ефективності інвестицій в освіту, визначають її як внутрішню та зовнішню ефективність. Внутрішня, пов'язана з розподілом ресурсів серед навчальних закладів і споживанням освітніх послуг, а зовнішня – пов'язана з реалізацією отриманого освітнього потенціалу, який може застосовуватися в різних галузях господарського комплексу.

Виходячи з визначеної класифікації, інвестування в професійну освіту засуджених, на думку О.Погудина [8], можна трактувати як зовнішню ефективність інвестицій. Умовою для її оцінки є працевлаштування засуджених, які отримали професійну освіту в виправних закладах, з нарахуванням їм відповідного заробітку, частина з якого, у вигляді податків та обов'язкових платежів, повернеться державі.

Ефективність системи початкової професійної освіти і професійної підготовки ізольованих від суспільства злочинців визначається мірою набутого ними в місцях позбавлення волі освітнього потенціалу, який необхідний для роботи як на підприємстві виробничого комплексу, так і в суспільному виробництві, після звільнення з місць позбавлення волі.

Рушійною силою, яка б сприяла, швидкій окупності інвестицій, є потреба держави і суспільства в праці даної категорії працівників та попит на кваліфіковану робочу силу із числа засуджених. На жаль, належні для цього політичні та соціально-економічні передумови на сучасному етапі розвитку суспільства, відсутні.

Нагадаємо, що сукупні інвестиції в професійну освіту засудженого за весь період його навчання в професійно-технічному училищі при установі виконання покарань, складаються із витрат держави протягом декількох, передбачених навчальною програмою спеціальності, відрізків часу, взятих за одиницю часу (місяць, півроку, рік). Оскільки інвестовані кошти миттєво не окупляться, через відсутність можливості швидкого працевлаштування засудженого після звільнення з місць позбавлення волі, і можуть знецінюватися через інфляцію. Відповідно до даної теорії, у звільненої особи з місць позбавлення волі, відбудеться зменшення величини його людського капіталу, а в перспективі і його фізичне зношення. Таким чином, набуті

засудженим професійні знання остаточно втратять свою «купівельну спроможність» за час T_6 його безробіття після звільнення з місць позбавлення волі, або ж після закінчення професійного навчання. Означений період T , також характерний для тих осіб, які відбувають покарання і вже отримали певну спеціальність в установі виконання покарань, але не задіяні в сфері матеріального виробництва. В цьому випадку грошовий еквівалент інвестицій, які було витрачено протягом терміну навчання засудженого через час T після його завершення, буде мати такий вигляд:

$$I_T = I_{\text{заг}} \cdot (1+r)^T, \quad (1)$$

де $I_{\text{заг}}$ – витрати держави за весь період професійного навчання засудженого, тис. грн.

r – середній показник інфляції за досліджуваний період, що співпадає з часом безробіття особи після отримання ним професійної освіти T , %.

З формули (1) виходить, що кошти не повертатимуться державі до того часу, доки людина, яка отримала професійну освіту, не почне реалізовувати отримані спеціальні знання на конкретному робочому місці. Лише завдяки залученню засудженого у виробничий процес в установі виконання покарань та його працевлаштування після звільнення з місць позбавлення волі, будуть повертатися інвестовані в нього кошти, у вигляді податків із заробітної плати.

Розмір відрахувань у бюджет і позабюджетні фонди протягом часу трудової зайнятості $T_{\text{роб}}$ буде визначатися α_i за формулою:

$$D_{T_{\text{роб}}} = \sum_{i=1}^{T_{\text{роб}}} \alpha_i \cdot ЗП_i, \quad (2)$$

де $D_{T_{\text{роб}}}$ – сума податкових надходжень в i -му часовому періоді;

α_i – ставки податків та відрахувань до позабюджетних фондів;

$ЗП_i$ – заробітна плата, нарахована працівнику в i -му часовому проміжку, грн.;

$T_{\text{роб}}$ – період трудової діяльності особи, яка отримала професію (спеціальність) в професійно-технічному училищі при установі виконання покарань, як під час відбування покарання, так і після звільнення з місць позбавлення волі.

Якщо ж на певному відрізку часу виникає рівність зарплат, чи їх індексація відповідно до темпів інфляції та незмінності протягом періоду часу ставок, названу вище суму, дисконтовану на початок звітного періоду, нескладно оцінити за допомогою формули:

$$D_{T_{\text{роб}}} = \alpha_i \cdot ЗП_i \cdot T_{\text{роб}}. \quad (3)$$

Судячи з наведеної формули, державі не будуть повертатися кошти, доки особа, яка отримала професійну освіту, не почне реалізовувати свої трудові здібності, тобто не почне створювати матеріальні блага на конкретному підприємстві.

Спочатку дохід держави від професійного навчання буде від'ємним, оскільки інвестиції в професійну освіту засудженого з економічної точки зору ще не окупилися, а вже потім позитивним. Свідченням цьому стане «повернення» грошових потоків, які перевищуватимуть інвестиції й свідчить, що вкладення держави в людський капітал почали генерувати державі-інвестору прибуток. Параметр $T_{\text{роб}}$, за якого досягається «беззбитковість» інвестицій чи рівність нулю чистого доходу, є умовним (або критичним) терміном окупності.

Знайти величину критичного терміну окупності інвестицій ($T_{\text{кр}}$) можна за формулою:

$$T_{\text{кр}} = \frac{I_{\text{заг}} \cdot (1+r) \cdot T_6}{\alpha_i \cdot ЗП_i}, \quad (4)$$

де $I_{\text{заг}}$ – витрати держави за весь період професійного навчання засудженого, тис. грн.;

r – середній показник інфляції за досліджуваний період, що співпадає з часом безробіття особи після отримання ним професійної освіти (T_6), %.

Зниження цього показника можливе в тому випадку, коли за умов постійності інвестування і мінімізації рівня інфляції в країні податкові ставки і заробітна плата будуть зростати, а час перебування засудженого у виправній колонії чи звільненого з місць позбавлення волі громадянина, в статусі безробітного, буде мати тенденцію до зниження. На підставі наведених формул можна зробити певні висновки та сформулювати модель економічної ефективності отримання освіти засудженими.

По-перше у кримінально виконавчій системі є велика кількість працездатних засуджених, які мають право працювати (табл.1). По-друге, згідно з законодавством, кожен з них має право на освіту, навіть якщо вони знаходяться в місцях позбавлення волі, що забезпечується мережею загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. По-третє, засуджений, який має робітничу професію має можливість працювати на підприємстві чи у виробничій майстерні при установі виконання покарань, і після звільнення з місць позбавлення волі має більші шанси на працевлаштування, а відтак і отримання доходу законним шляхом.

Для забезпечення потреб у професійно-технічній освіті, оволодінні робітничими професіями та спеціальностями, що користуються попитом на ринку праці, при установах виконання покарань функціонує мережа професійно-технічних навчальних закладів. Навчання здійснюється на базі 88 професійно-технічних навчальних закладів за 59 ліцензованими професіями (електро- та газозварювальники, муляри, штукатурки, швачки, кравці, токарі, фрезерувальники, кухарі, пекарі, столяри, теслі, електрики). Термін навчання за даними професіями становить від 2 до 9 місяців з витратами державних коштів на навчання одного засудженого від 550 до 1450 грн.

Таблиця 1

*Показники працевлаштування та навчання засуджених за 2011–2015 рр.
в установах кримінально-виконавчої системи України*

Показник	Рік					Відхилення 2015 до 2011	
	2011	2012	2013	2014	2015		
Кількість працездатних засуджених, осіб.	87367	77546	63803	40885	32095	-55272	36,7
Кількість працевлаштованих засуджених, осіб.	42632	36524	25157	20847	16226	-26406	38,1
Рівень працевлаштованих засуджених, %	48,80	47,1	39,43	50,99	50,56	*	+1,76
Кількість засуджених, що навчаються, осіб.	9000	8200	7110	6720	6500	-2500	72,2
Коефіцієнт отримання кваліфікації (до працездатних засуджених), %	10,30	10,57	11,14	16,44	20,25	*	+9,95

Наведені дані (табл. 1) свідчать, що відбувається загальне зниження кількості працездатних засуджених на 35,92 % у 2014 р. та на 21,5 % у 2015 р., а відтак і зниження рівня працевлаштованих засуджених у сфері матеріального виробництва на 17,13 % у 2014 р. та на 22,17% у 2015р. Але позитивним фактором є підвищення рівня отримання кваліфікації серед засуджених за досліджуваний період з 11,14 до 20,25 %.

Для визначення ефективності інвестування в освіту засуджених врахуємо декілька параметрів. Для формування доходів та витрат під час інвестування в освіту засуджених з плином часу варто сформулювати модель, яка буде враховувати прогресивне дисконтування витрат і доходів, очікуваних у майбутньому. Варто зазначити, що до витрат будуть належати такі елементи як: витрати на освіту засудженого, витрати на утримання засудження під час перебування у виправних закладах. До доходів, які буде приносити державі працюючий засуджений, який перебуває у виправному закладі будуть належати: частина заробітної плати, яка частково (згідно з законодавством) відшкодовує витрати вартості харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг (крім вартості спецодягу і спецхарчування); прямий податок на доходи фізичних осіб, який сплачується згідно Податковим кодексом України на таких же підставах, як і робітниками національного господарства; вироблена продукція на підприємстві установи виконання покарань.

Після звільнення засуджені, які отримали робітничу професію мають вищі шанси працевлаштуватися за отриманою професією, що допоможе вирішити головну соціально-економічну проблему держави їх адаптації та ресоціалізації, а також призведе до зниження

витрат на виплати одноразових допомог за рахунок коштів Державного бюджету України та ризику скоєння рецидивних злочинів.

Ефективність реалізації інвестицій оцінюється двома головними показниками чистої приведеної вартості NPV та окупності P_t . Отже, модель ефективності інвестицій в освіту засуджених буде складатися з двох структурних елементів, що відображаються у адаптованій формулі NPV (5).

$$NPV = \frac{\sum D_{in} - \sum V_{in}}{(1+d)^n} + \frac{\sum D_{jn} - \sum V_{jn}}{(1+d)^n}. \quad (5)$$

$$\sum D_{in} = (D_{i1} + D_{i2} + D_{i3} + D_{i4}) * 12. \quad (6)$$

$$\sum V_{in} = V_{i1} + V_{i2} * 12. \quad (7)$$

$$\sum D_{jn} = (D_{j1} + D_{j2}) * 12. \quad (8)$$

$$\sum V_{jn} = (V_{j1} + V_{j2}) * 12, \quad (9)$$

де NPV – чиста теперішня вартість інвестицій;

D_{in} – загальна сума доходів, отриманих державою за період n ;

D_{i1} – дохід отриманий у вигляді виробітку 1 працюючого засудженого за місяць за період n ;

D_{i2} – дохід отриманий у вигляді заробітку 1 працюючого засудженого за місяць за період n ;

D_{i3} – дохід отриманий у вигляді сплати ПДФО за місяць 1 працюючим засудженим за період n ;

D_{i4} – дохід отриманий у вигляді відшкодування частини вартості харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг 1 працюючим засудженим за місяць за період n .

V_{in} – загальний розмір витрат на 1 засудженого за час перебування в установі виконання покарання за період n ;

V_{i1} – витрати на навчання 1 засудженого в установі виконання покарання за період n ;

V_{i2} – витрати на утримання 1 засудженого в установі виконання покарання за період n ;

D_{jn} – загальний розмір доходу, що отримає звільнений засуджений після працевлаштування за отриманою робітничою процесією за період n ;

D_{j1} – дохід держави у вигляді сплати податків на споживання ПДВ та ПДФО з заробітної плати звільненого з місць позбавлення волі засудженого після працевлаштування за період n ;

D_{j2} – дохід держави у вигляді граничної схильності до споживання звільненим засудженим після працевлаштування за період n ;

V_{jn} – загальний розмір витрат засудженого після звільнення з місць позбавлення волі за період n ;

V_{j1} – витрати на продукти харчування та одяг за період n .

V_{j2} – витрати на комунальні та інші платежі за період n .

Термін окупності інвестицій у освіту засудженого визначається за формулою (10).

$$P_t = \frac{\sum D_i D_j}{\sum V_i V_j} \rightarrow 0. \quad (10)$$

Сформуємо вхідний масив даних для проведення відповідних розрахунків за моделлю економічної ефективності інвестування в освіту засуджених (таблиця 2). Усі показники розглянуті за інтервал часу - 5 років, що зумовлено середнім терміном відбування покарання засудженими, які мають право на працю і знаходяться в установах мінімального та середнього рівня безпеки. Саме така категорія засуджених є оптимальною для здобуття професійної освіти.

Засуджені, які знаходяться в установах максимального рівня безпеки, мають тривалі терміни позбавлення волі, і організація виробництва ускладнюється режимом тримання під вартою, тому отримання освіти даною категорією є, на нашу думку, не доцільним.

За досліджуваний період (табл. 2) відбувається зниження кількості осіб, позбавлених волі. Одним із головних чинників зниження кількості засуджених з 2013 р. є те, що майже третина установ виконання покарання знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюється українською владою. В той же час відбувається збільшення державного фінансування витрат на кримінально-виконавчу систему, що зумовлюється рекомендаціями звіту Ради Європи щодо стану ув'язнених в Україні.

Таблиця 2

Вхідні параметри моделі економічної ефективності інвестицій у освіту працездатних засуджених у виправних закладах кримінально-виконавчої системи України

Показник	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість засуджених	154029	147112	126937	73431	69997
Витрати на утримання 1 засудженого на місяць, тис. грн. (V ₁)	970,2	1496	1671,9	2879,7	3096,4
Витрати на навчання робітничій професії відповідно до класифікатора дозволених професій (V ₂)	650				
Доходи спеціального фонду ДПтС, млн. грн.	121,3	163,3	170,9	179,7	187,9
Засуджені, що працюють, чол.	42632	36524	25157	20847	16226
Виробіток на 1 засудженого за місяць, грн. (D ₁)	237,11	372,59	566,11	718,33	965,01
Середньомісячний заробіток 1 засудженого, грн. (D ₂)	184,9	290,62	441,6	460,9	547,9
Розмір мінімальної заробітної плати, грн.	941	1073	1147	1218	1378
Ставка ПДФО, %	15	15	15	15	15
Розмір податків за місяць, грн. (згідно з п. 169.1 ст. 169 ПКУ) (D ₃)	70,58	80,48	86,03	91,35	103,35
Відшкодування частини вартості харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг, грн. (D ₄)	685,52	701,9	619,37	665,75	726,75

Розмір витрат на отримання професійно-технічної освіти та набуття робітничої професії засудженого становить від 650 грн., що дозволяє залучити більшу кількість працездатних засуджених, які бажають навчатися і працювати на виробництві в установах виконання покарань, що забезпечить збільшення рівня компенсації державних витрат на їх утримання.

Після закінчення терміну позбавлення волі, засуджений, що отримав в установі виконання покарань робітничу професію працевлаштовується, отримує заробітну плату, сплачує податки за рахунок чого продовжує відшкодувати витрати держави на його освіту (табл. 3).

Таблиця 3

Вхідні параметри моделі (для осіб звільнених з місць позбавлення волі)

Показник, прогнозні дані	Рік		
	2016	2017	2018
Розмір мінімальної заробітної плати, грн.	1450	1450	1450
Ставка ПДФО, %	18	18	18
Розмір податків за місяць, грн. (згідно з п. 169.1 ст. 169 ПКУ) (D _{j1})	457,2	536,22	567
Середній рівень оплати праці працівників робітничих професій, грн./міс.	2540	2979	3150
Дохід держави від споживання, грн. (D _{j2})	24993,6	29313,36	30996
Питома вага витрат споживання, %	83,9	83,9	83,9

Враховавши обидві складові інвестовані в освіту засудженого було отримано такі дані. За час перебування в установі виконання покарань з 2011 по 2015 рр. (середній термін ув'язнення – 5 років) засуджений, що працював, зміг би відшкодувати витрачені державою кошти лише у розмірі 75765 грн., при фактичних витратах на його освіту і утримання в установі 87411 грн. Дані результати є зіставними, оскільки в обох значення враховано фактор часу. Виходячи з цього не компенсованими залишилися кошти в розмірі – 11646 грн.

Таблиця 4

Розрахунок NPV та t-окупності інвестицій в освіту працездатних засуджених, що перебувають в виправних закладах кримінально-виконавчої системи України

Показник	Рік							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Дохід, грн. $(\sum D_i D_j) * 12$	14137	17347	20557	23236	28116	20970	24594	26006
Витрати, грн. $(\sum V_i V_j) * 12$	12292	17952	20063	34556	37157	17594	20634	21819
Ставка дисконту, (d)	8	9	11	10,5	10	8,5	8,5	8,5
Дисконтовані доходи, грн. D^d	13090	14601	15031	15585	17458	16216	17529	17083
Дисконтовані витрати, грн. V^d	11381	15110	14670	23178	23072	10784	11657	11788
Чиста приведена вартість, NPV					-11646		-342	4953
Термін окупності, р.								7,04

Після звільнення з місць позбавлення волі, «бувший» засуджений, який отримав робітничу професію і мав можливість одразу працевлаштуватися, компенсує державі решту коштів лише через 2 роки 14 днів (2,04 роки) (виходячи з розрахованого дисконтованого терміну окупності), а загальний термін окупності інвестицій в його освіту становить 7 років та 14 днів (7,04 роки).

Виходячи з викладеного вище можна зробити такий висновок, що забезпечуючи засуджених продуктивною (рентабельною) працею відповідно до отриманих ними в профтехучилищах професій і кваліфікацією, за умов інших рівних умов, економічно доцільним є відносно осіб, які мають нетривалі терміни покарання. Навчання і працевлаштування на оплачувані роботи в установах виконання покарань важливо для тих громадян, які мають нетривалі терміни позбавлення волі, тоді економічна ефективність бюджетних інвестицій в їх професійну освіту і професійну підготовку з позиції розглянутої вище моделі може стати дійсно реальною.

На різних етапах розвитку суспільства можуть з'являтися нові, актуальні на даний момент часу, складові елементи людського капіталу, які в інші періоди життя людини не були актуальними. Наприклад, сучасна економічна криза підвищує вимоги до знань, умінь, навичок, професіоналізму, мотивації, мобільності учасників трудових процесів. У такі періоди, коли зростає напруга на ринках праці та можливе зростання безробіття, від якості, величини та конкурентоспроможності людського капіталу залежить майбутнє не лише окремо взятого працівника, сім'ї, колективу, а й держави в цілому. Все це повною мірою стосується і осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, і які бажають адаптуватися до нових умов життя на волі. І складність цієї ситуації полягає в тому, що працевлаштуватися, навіть за наявності задоволення адекватних вимог з боку власника підприємства до якості людського капіталу «закладеного» в установі виконання покарань, таким громадянам практично не можливо. І причиною цього є ділова репутація, яка сьогодні є однією зі складових частин людського капіталу, а щодо «колишніх» засуджених, має неабияке значення. А це обмежує доступ людини до певного соціального статусу в професійній ієрархії, і відповідно отриманню заробітку, що знову ж таки мотивує її на скоєння повторного злочину. Забезпечення зайнятості звільнених з місць позбавлення волі є проблемою не лише для нашої країни. Кримінально-виконавче законодавство визначає пріоритетними завданнями соціальну адаптацію засуджених і створення сприятливих умов для їх повернення до складу продуктивних сил суспільства.

Виходячи з викладеного вище, теоретичної «конструкції», яка розкриває сутність ефективності бюджетних асигнувань у сферу професійного навчання засуджених, дозволяє нам зробити такі висновки. Ефективність системи початкової професійної освіти і професійної підготовки, ізольованих від суспільства злочинців, визначається мірою набутого ними освітнього потенціалу, який буде користуватися попитом, як у виробничому комплексі кримінально-виконавчої системи, так і в суспільному виробництві. В планово-адміністративній економіці, за даними М.Летунова, «після закінчення профтехучилища на підприємствах виправних колоній працевлаштовувалися 45 % випускників, а витрати на навчання решти – не окупилися» [5], тому в сьогоденних умовах дана ситуація принципово не може бути кращою. В зв'язку з цим наведена в Концепції державної політики реформування кримінально-виконавчої служби України теза про професійно-технічну освіту засуджених на основі моніторингу прогнозованої потреби в робітничих кадрах виправних колоній і потреб регіональних ринків праці ризикує, на жаль, так і залишитися на наш погляд, ілюзією, ніж добре налагодженою практикою. Не трансформуючись в матеріальне благо тривалого користування, чим є освіта для людини, вона втрачає свою соціальну, суспільну та економічну функції, повертаючи її власника в злочинний світ. Підвищення ефективності системи професійної освіти засуджених не повинна залишатися поза увагою діяльності територіальних органів Державної пенітенціарної служби України з «пожвавлення» діяльності виробничого комплексу, з одного боку, і подолання соціальних і економічних диспропорцій в розвитку територій і регіонів – з іншого. Джерелом зростання заробітної плати засуджених та осіб взятих під варту, є вдосконалення ресурсного потенціалу виробничого комплексу. Потреба в кваліфікованій робочій силі «персоналу за вироком суду» відображає взаємозв'язок між ефективністю професійно-технічної освіти засуджених і вдосконаленням виробничо-господарської діяльності в кримінально-виконавчій системі. Що стосується осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, і можливості їх працевлаштування, ймовірно пов'язувати зі зростанням і ефективністю діяльності регіональних об'єктів економіки і регіональними соціально-економічними програмами розвитку регіонів, включаючи обов'язкове створення служби пробації. Показовим у цьому плані є досвід Республіки Білорусь, яка відповідно до Державної програми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи передбачає видачу грошової допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, оформлення паспортів, проводиться не після звільнення, а «в період перебування в виправному закладі... установи співпрацюють зі службами зайнятості і бронюють місця за півроку до звільнення» [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Забезпечуючи засуджених продуктивною (рентабельною) працею відповідно до отриманих ними в профтехучилищах професій і кваліфікації, за інших рівних умов, є економічно доцільним щодо осіб, які мають тривалі за рішенням суду терміни відбування покарання. В такій ситуації витрати на освіту засуджених окупляться значно швидше, ніж у випадку, коли термін завершення навчання в профтехучилищі практично співпадає з їх звільненням з під варті. Тому, організувати навчання і працевлаштування на оплачувані роботи в установах виконання покарань важливо для тих осіб, які мають тривалі терміни позбавлення волі. Тоді економічна ефективність бюджетних інвестицій в їх професійну освіту і професійну підготовку з позиції розглянутої вище моделі може стати дійсно реальною.

Список використано літератури:

1. Указ Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» від 8 листопада 2012 р. № 631 // Адміністрації Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>.
2. *Егоршин А.П.* Мотивация трудовой деятельности : учеб. пособие / *А.П. Егоршин*. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2011. – 377 с.
3. *Емельянова Е.В.* К вопросу о праве государства использовать труд осужденных / *Е.В. Емельянова* // Уголовно-исполнительное право. – 2009. – № 11. – С. 3–4.
4. *Жук І.Л.* Праця засуджених в місцях позбавлення волі / *І.Л. Жук, Л.А. Жук, О.М. Неживець*. – К. : Кондор, 2009. – 225 с.
5. *Летунов В.Н.* Профессиональное образование осужденных к лишению свободы / *В.Н. Летунов*. – М. : Академия МВД СССР, 1991. – 28 с.

6. *Матвеева Н.С.* Проблемы и перспективы развития предпринимательской деятельности в уголовно-исполнительной системе России : монография / *Н.С. Матвеева*. – Киров : Кировский филиал Академии ФСИН России, 2008. – 233 с.
7. *Погудин О.А.* Профессиональное обучение осужденных и их трудовая адаптация после освобождения / *О.А. Погудин* // Человек и труд. – 2009. – № 2. – С. 39–41.
8. *Погудин О.А.* Социально-экономическая деятельность уголовно-исполнительной системы / *О.А. Погудин, С.Г. Давыдова* // Человек и закон. – 2008. – № 5. – С. 86– 100.
9. *Северов О.П.* Пенітенціарна політика та освіта / *О.П. Северов* // Актуальні проблеми сучасної пенітенціарної політики України. – К., 1996. – С. 56.
10. *Токубаева З.С.* Совершенствование института реабилитации лиц, освобожденных с мест лишения свободы / *З.С. Токубаева* // Вестник Карагандинской академии МВД РК. – 2009. – № 3. – С. 7–9.
11. *Чекан І.А.* Інвестиції в людський капітал та їх ефективність / *І.А. Чекан* // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 9. – С. 152–154.
12. *Яковенко Р.В.* Проблеми і перспективи розвитку людського капіталу / *Р.В. Яковенко, Р.О. Козенко* // Наукові праці КНТУ / Економічні науки. – Вип. 17. – 2010. – С. 54–56.

References:

1. Presidential Administration of Ukraine (2012), *Pro Kontseptsiuu derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy*, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>
2. Ehorshyn, A. (2011), *Motyvatsiia trudovoi deiatelnosti*, Ynfra-M, Moscow, 377 p.
3. Emelianova, E. (2009), “K voprosu o prave hosudarstva ispolzovat trud osuzhdennykh”, *Uholovno-ispolnytelnoe pravo*, No. 11, pp. 3–4.
4. Zhuk, I.L., Zhuk, L.A. and Nezhyvets, O.M. (2009), *Pratsia zasudzhennykh v mistsiakh pozbavleniia voli*, Kondor, Kyiv, 225 p.
5. Letunov, V.N. (1991), *Professionalnoe obrazovanie osuzhdennykh k lishenyiu svobodu*, Akademyia MVD SSSR, Moscow, 28 p.
6. Matveeva, N.S. (2008), *Problemy i perspektivy razvitiya predprinimatel'skoy deyatelnosti v ugolovno-ispolnitel'noy sisteme Rosii*, Kirovskiy filial Akademii FSYN Rossii, Kirov, 233 p.
7. Pohudyn, O.A. (2009), “Professyonalnoe obuchenye osuzhdennykh i ikh trudovaia adaptatsiia posle osvobozhdeniia”, *Chelovek i trud*, No. 2, pp. 39–41.
8. Pohudyn, O.A. and Davydova, S.G. (2008), “Sotsialno-ekonomycheskaia deiatelnost uholovno-ispolnytelnoi systemy”, *Chelovek i zakon*, No. 5, pp. 86–100.
9. Sievierov, O.P. (1996), “Penitentsiarna polityka ta osvita”, *Aktualni problemy suchasnoi penitentsiarnoi polityky Ukrainy*, p. 56.
10. Tokubaeva, Z.S. (2009), “Sovershenstvovanie instytuta reabilitatsii lits, osvobodivshikhsia s mest lisheniia svobody”, *Vestnyk Karahandynskoi akademyy MVD RK*, No. 3, pp. 7–9.
11. Cekan, I.A. (2009), “Investytsii v liudskiy kapital ta yikh efektyvnist”, *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, No. 9, pp. 152–154.
12. Iakovenko, R.V. and Kozenko, R.O. (2010), “Problemy i perspektivy rozvytku liudskoho kapitalu”, *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, Vol. 17, pp. 54–56.

ГОНЧАРЕНКО Оксана Григорівна – доктор економічних наук, доцент, начальник кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби.

Наукові інтереси:

– виробничі системи підприємств виконання покарання.

Тел.: (093) 702–71–22.

КРАВЧУК Ганна Вікторівна – доктор економічних наук, професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби.

Наукові інтереси:

– фінансово-економічне забезпечення функціонування підприємств виконання покарання

Тел.: (063) 220–55–40.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2016.